

azokra a forrásokra, melyekből ihletet merít, s nem egészen érdektelen, hogy ezek közt első helyen a finnugor népek, azaz rajtuk kívül a finnek és az észtek szerepelnek. A francia irodalomba átszarmazott magyar alkotásokra vonatkozólag legfeljebb azt említjük még meg, hogy közvetítőjük nagyrészt Kertbeny Károly, Petőfinek németre fordítója, és a Párizsban tartózkodó Jámbor Pál volt.

Bernard működésének számunkra sokkal nevezetesebb mozzanata az, hogy esztétikai elvei révén sikerül neki a kezdő költőknek egy egész csoportját magához kapcsolni, akik mind annak a vidéki ízlésnek a művelőiül csapnak fel, melynek előharcosaként Bernard szívesen tűntette fel magát. A csatlakozott fiatalemberek tőle kérnek előszót kötetekhez, s egy ilyen verskötet élén jelenti ki Bernard, hogy Franciaországban a népies költészetnek már egész iskolája alakult ki. Ez iskola tagjai közt kétségtelenül *Achille Millien* a legtehetségesebb; Bernard is annak tartotta s látható megelégedéssel írja róla *La Moisson* (1860) című kötetéhez írt bevezetőjében, hogy e munkában saját elméletének legteljesebb igazolását látja, mely szerint tudvalevőleg csak a népköltészetből táplálkozó műköltés lehet életképes, mert a szerző is, íme, Bretagne, Magyarország, Észtország dalain okulva férközött eny nyire a népköltészet közelébe. Elismerésében odáig megy, hogy az Örült c. versére célozva Petőfi megemlékezésével bókol neki, holott e költeményben legfeljebb a cím emlékeztethette a magyar költőre. Hanem azért van a kötetben négy olyan költemény is, melyet némiképp csakugyan Petőfi sugalmazhatott, de csak a szabadságharcban vitt szerepének hírével, mivel ezek az alkotások, a „Le hussard” c. kivételével, oly kisebb, Kislafudy-szerű régés történetek, melyekben magyar nevű hősök a haza, vagy megnevezetten Magyarország szabadságáért küzdenek. Megjegyzendő, hogy szabadságharcunknak Európaszerte ismert eseményei költőnk fantáziájában meglehetősen regényes mezt öltötenek, aminthogy mindig fölöttébb romantikus volt az, amit rólunk csak pár évvel ezelőtt is képzeltek

a külföldiek, úgyhogy ebben az esetben Millien sem jut tovább egy régiebb keletű, gróffokkal és zsványokkal operáló betyár-romantika képzeletének a szövögetésénél.

Az irodalmunkkal való foglalkozásnak megbízhatóbb jele azonban két évvel később kiadott verskötete (*Chants agrestes*, 1862), melyben két magyar versnek az átdolgozását adja. Az egyik Petőfinek Vasárnap volt c. költeménye (*Le bouclier*). Az utánzásnak ilyen példáira későbbi munkáiban már nem akadunk, de a magyar útmutatásnak mégis maradt annyiban pozitív nyoma, hogy azontúl a népköltészetnek olyan megnevesítésére törekszik ő is, aminek tökéletes mintáját Bernard Petőfiben vélte felfedezni.

Tóth Béla.

GRÓF TELEKI JÓZSEF NAPLÓ-JÁBÓL. Gróf Teleki József (1730—1796), a későbbi ugoecsi főispán és koronaőr, 1759 július havában Mária Terézia engedélyével a külföldi akadémiákra utazván, egy évet a bázei egyetemen töltött, ahol a két nagyhírű Bernoulli-professzor kedvence tanítványa lón. Még Bázelen való megtelepedése előtt beutazta Svájcot, majd 1760 augusztus havában elhagyva Bázelt, Hollandiába utazott, ahonnan november havában Párizsba érkezett s több mint egy félévig ott időzött. Utazásáról *Naplót* (Diarium) vezetett, amelybe a látott-hallott dolgokat, a fontosabb élményeket, benyomásokat följegyezte. E kézirati Naplót 3 kötetben, a M. Tud. Akadémia könyvtára őrzi. E Naplóból, melyből az 1922. évi *Régi Módi Kalendárium* már bemutatta volt az 1761 március 6-án Montmorencyben Rousseau-nál tett látogatásáról szóló részletet, közöljük az alábbi három följegyzést a XVIII. századi francia irodalomnak, Rousseau mellett, három legnagyobb alakjánál tett látogatásáról, illetőleg alakjának méltatásáról.

I. Látogatása Voltaire-nél.

„1759 aug. 3-án este Genevába érkezünk és ottan a három Királyhoz szállottunk.

7-én délután Pallard Urammal kimentünk Voltaire Uramhoz. A mu-

lató Házához mentünk először, ahol lakik rendszerint, Genevához tsak egy fertály órányira, Saint-Jeannak nevezik; de otthon nem kaptuk, mert el ment volt az előtt egy-két órával egy más helyre, a hol magának hasonlóképen házat vett és a hol ekkor építtetett; ezt Tournainnak nevezik s Frantzia földön vagon Genevához mintegy három fertály, vagy fél órányira. S.-Jeanban tsak egy Hugát kaptuk, akit mindenkor maga mellett tartt; Egy vén Leányt-e vagy Asszonyt, magam sem tudom; de tsak ugy Madame-nak szólították, talán azért, hogy meg ne szégyelje magát. Mentünk azért hozzá Tournai-ba s ott egy kisség távol a Házától egy szántóföldiben az ekéje mellett kaptuk s meg ösmertetvén véle Pallard Uram egy darabig beszélgettünk; onnan bé mentünk a Házához, meg mutogatta a szobáit és egy kis Theatrumot, a melyet akkor készített, hogy jó Barátivalegdyütt Comoediát játszodhasson; ez ugyan tsak akkora mint egy közönséges jókora szoba. Maga igen száraz ember és tsak nem a halál néz ki belőle, a szemei ugyan elég elevenek; Öreg már, de elég tréfás és vidám. A vallásról nem sokat állít. Mikor beteg, akkor, a mint mondják, igen félnék és alaton szívü...“

(Voltaire Poroszországból való visszatérte után, 1755-ben Svájcban telepett meg, itt remélt a sok üldözés és kellemetlenség után biztonságot, nyugalmat és szabadságot találni. Genf kapujánál, nyári lakásul, megvásárolt egy bájos kis birtokot, a Saint-Jean uradalmat, amelyet aztán *Délices* név alatt tett híressé, egy másikat pedig Lausanne mellett. Majd amikor tapasztalta, hogy a genfi papság és tanács nem jó szemmel nézi a vallás elleni támadásait és a színelőadások tartását, hogy Genf felől is biztonságban legyen, a francia határon túl megvett két uradalmat: Tournayt és Ferneyt és 1760-ban ott rendezte be állandó lakását. Gr. Telekiék először, mint látszik, a *Délices*-ben keresték őt. Unokahuga, aki háztartását vezette, Mme Denis volt. Voltaire ekkor 65 éves volt s bár leveleiben nem egyszer említi, hogy betegsége miatt a halál küszöbén áll, mégis 84 évig élt.)

II Látogatás d'Alembertnél.

(1761 február 14.)

„Reggel voltam d'Alembert Uramnál; mondá, hogy a Prussiai Királynak vette Levelét és hogy éppen olyan tonuson ír, mintha meg nem ijedett volna egy tseppetis, azt irván, hogy a békesség rajta tsak anyit áll, mint Dalemberten, és hogy ha mások akarnának, ő a békességtől nem volna idegen, de ha, a mint látya, az ellenségeit más-ként békességes gondolatokra nem lehet hozni, hanem ellent-állással, azt tartya, hogy addig nem szünik meg ellent állani, míg pusztá lessz németország. A stylus talán nem szóról szóra így van, de az értelme, a Dalembert úr szava szerint, ez.“

(D'Alembert, a kitünő mathematicus, jó barátságban állott Nagy Frigyessel. Mikor Maupertuis, Voltaire támadásai által lealázva, lemondott a porosz Akadémia elnöki tisztéről, Frigyes d'Alembertnek ajánlotta fel, tekintélyes fizetéssel, az elnökséget, de ez, bár szegény ember volt, nem akarva nyugalmat és függetlenségét feláldozni, nem fogadta el a megtiszteltetést, ami csak növelte Frigyes becsülését iránta. Ezután állandó levelezésben állott a két ferfü egymással, s a szoros összeköttetés — mint látszik — a hétéves háború alatt is fennállott közöttük, fenn akkor, amikor Franciaország, a Habsburgmonarchiával és Oroszországgal szövetségbe keményen szorongatta Nagy Frigyes. Maupertuis halála után a király újra felajánlotta d'Alembertnek az akadémiai elnökséget, de most is hiába, ellenben elfogadta tőle az 1200 livre kegydíjat. 1762-ben meglátogatta Nagy Frigyes és két hónapig élvezte vendégszeretetét.)

III. Diderot színműve és deista eszméi.

(1761 febr. 20.)

„Estve a Comoediába mentem Diderot uram *Père de Famille* nevű Comoediája második repraesentációjának (az első az elmúlt szeredán 18 n.) nézésére. A Comoedia új nembe vagon készítve, a házi mindennap magát elé adni szokott aprólék dolgok mennek belé. Ez az

együgyüisége a Comoediának nekem tetszik, de meg kell vallani, hogy maga a Comoedia nem derék portéka más remek munkákhoz képest. Igen lankadtt, rend kevés van benne, a tészta mi, nem tudom; se nem mulattat, mert inkább lankaszt, se nem tanít, mert utolyára tsak ugyan a lessz meg, a mit a fiú s nem az apa akar; egy véték se virtus nints benne elevenen lefestve, a fiú nem rossz, az Apja még jobb, az egy testvére a tselédes gazdának egy kisség kedvetlenebb és personat visel, de az is, legfelyebbis tsufos inkább, mint erköltsi rossz. Némely hely van benne, talán kettő vagy három, a kibe elme furtsasága látszik, a többi igen közönséges dolgokkal telyes.

Ez a Diderot Uram egy az Encyclopedisták közzül, és leg főbb Dalembert Urammal edgyütt; a mi a Mathesist illeti, abban Dalembert Ur, az egyébben Diderot Uram irta nagyobb részit a Caputoknak, jöllehet magok is sokat irtak ki ki a mit akart. Külömben ez a Diderot nyilvánóságos Deista, a mely tsak az *Pensées Philosophiques*-jából is ki tetszik, s arra nézve méltánis sajnálni lehet, hogy az *Encyclopedicum Dictionarium* olyan ember ke-

zin forog, mert kétség kívül tsak oda szurja, a hol lehet, a mérgit. Ugyanis azt mondják, hogy nem elégszik meg azzal, hogy maga vallást tagadó, hanem másokat mind magához hasonlónvá akarna tenni.

(Gr. Teleki helyesen ítéli meg Diderot színművét: a *Családapa* cselekvénye nincs jól megszerkesztve, az alakok nem igen élők, a beszéd nem nagyon természetes; de a darabnak van lelke, élet van benne. Egy fiú az apja akarata ellenére el akar venni egy szegény leánvt, — ez az egy igazság türhetővé teszi a darabot. Diderot nem tud cselekvényt komponálni és valódi embereket a színpadra vinni; szellemessége, elevensége ezt nem pótolja. — A *Bölcsészeti gondolatok* című műve 1746-ban jelent meg s már erősen skeptikus tendenciát mutat; hadat üzen benne a dogmáknak, a kijelentésnek, kigúnyolja a bibliai csodákat. Itteni hitvallása különben még teljesen deista. A *Lettres sur les avengles* (1749), majd a *Pensées sur l'interprétation de la nature* (1754), végül a *d'Alembert álma* (*Rêve de d'Alembert* (1769) óta Diderot viszsza vonhatóanul atheista.)

Rácz Lajos.